

Józef Mandziuk

Śląscy misjonarze na misjach zagranicznych w czasach nowożytnych

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 15/2, 15-33

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. JÓZEF MANDZIUK

ŚLĄSCY MISJONARZE NA MISJACH ZAGRANICZNYCH W CZASACH NOWOŻYTNYCH

Na przełomie XVIII/XIX w. w Kościele katolickim doszło do kryzysu w działalności misyjnej. Złożyło się na to szereg przyczyn: marazm w życiu wewnętrznym wspólnot zakonnych, zniesienie Towarzystwa Jezusowego, które w dziedzinie ewangelizacyjnej miało największe znaczenie, sekularyzacje klasztorów i szkół kościelnych, zubożenie instytucji kościelnych, plan cesarza Napoleona Bonapartego urządzenia w Paryżu centrum misyjnego i przeniesienie tam w 1808 r. rzymskiej Kongregacji Rozkrzewienia Wiary. Doszło do tego, że około 1820 r. we wszystkich krajach pozostających pod jurysdykcją tejże Kongregacji na całej kuli ziemskiej pracowało około 500 misjonarzy¹.

Od pontyfikatu papieża Grzegorza XVI (1831-1846) rozpoczął się wprost niespotykany rozwój misji. Papież w 1845 r. wydał instrukcję, w której wskazał na potrzebę dostatecznie wczesnego tworzenia kościelnych jednostek administracyjnych, konieczność przygotowania tubylczego kleru i odcięcie się od spraw politycznych. Reaktywowana w 1817 r. Kongregacja Rozkrzewienia Wiary cieszyła się coraz większą niezależnością. Cele misyjne mieli przed oczyma przełożeni zakonów dotychczas istniejących i nowo erygowanych. Do akcji misyjnej włączały się siostry zakonne, reprezentujące coraz to nowe kongregacje zakonne. Aktywności misyjnej wśród osób konsekrowanych towarzyszył wzrost ducha misyjnego wśród wiernych. Był on rozbudzany m. in. przez dzieło F. r. Chateaubrianda *Geniusz chrześcijański*, które ukazywało wielkość dokonań misyjnych. Konieczność wspomaganie ducha misyjnego wśród katolików dostrzegał szczególnie papież Leon XIII, który podkreślał, że ważna jest modlitwa, pomoc materialna, budzenie powołań i propagowanie idei misyjnej w prasie katolickiej. W XIX stuleciu powstało około 250 drobnych stowarzyszeń kościelnych w parafiach, których celem było wspieranie dzieła misyjnego materialnie i duchowo-modlitewnie. Patronką misji została św. Teresa od Dzieciątka Jezus, która nigdy nie była na stacji misyjnej, lecz jako karmelitanka modliła się za misjonarzy.

Przybliżmy postacie misjonarzy, pochodzących ze Śląska, którzy przynieśli

¹ K. D o l a, *Drogi odnowy i nowe drogi pracy duszpasterskiej w II połowie XIX wieku*. W: *W służbie nauce*. Red. M. S t u d n i k. Warszawa 1992, s. 139.

chlubę lokalnemu Kościołowi, szerząc Królestwo Boże na ziemi. Reprezentowali oni poszczególne męskie wspólnoty zakonne, zarówno stare jak i nowo powstałe.

Fascynującym okresem śląskiej działalności misyjnej były misje zagraniczne prowadzone przez jezuitów przed ich kasatą. Z liczного grona jezuitów misjonarzy² można wymienić o. Floriana Paucke (1719-1779) z Wińska, pracującego w Paragwaju, o. Franciszka Wolffa (1707-1767) z Łącka Zdroju, działającego w Brazylii, o. Floriana Bahra (1706-1771) z Niemodlina, posługującego w Chinach, gdzie był muzykiem na dworze cesarskim w Pekinie³ o. Jana Hoppe (1708-1783) ze Świdnicy Śląskiej, działającego w Indonezji i o. Antoniego Jentschke z Wrocławia, który w 1755 r. jako ostatni ze Ślązaków udał się do Ekwadoru. Najślynniejszym z nich był o. Florian Paucke, znany z prac etnograficznych, związanych z Paragwajem, gdzie funkcjonowało „państwo jezuickie”. Był on człowiekiem wszechstronnie utalentowanym: pisarzem, muzykiem, znał się na rzemiośle i miał wybitne zdolności lingwistyczne. Opisał florę i faunę peruwiańską, zbadał szczegółowo działanie ziół, podając ich nazwy w języku hiszpańskim i ludowym języku Indian. Samodzielnie komponował msze i nieszpory oraz prowadził w redukcji założoną przez siebie orkiestrę młodzieżową wraz z chórem. Ponadto własnoręcznie zbudował 5-rejestrowe organy, za które otrzymał odpowiednie wynagrodzenie od miasta Santa Fe⁴.

Odnowione przez papieża Piusa VII w 1815 r. Towarzystwo Jezusowe przykładało wielką wagę do działalności misyjnej. Można zgodzić się z opinią Hermmana Hoffmanna, że „[...] opisanie, jak wielki był wkład Ślązaków w dzieło misyjne powołanego ponownie do życia Towarzystwa Jezusowego, jest rzeczą prawie niemożliwą”⁵. Dla przykładu przytoczmy trzech śląskich jezuitów, zaangażowanych w dzieło misyjne. Otóż jednym z pierwszych misjonarzy w przejętej w 1877 r. misji w Rodezji Północnej był Karol Wehl, pochodzący z Prudnika. Wrażenia z przebytej niewoli i śmiertelnych niebezpieczeństwach na obszarze plemienia Abagezów opisał w listach do swoich siostr – zakonnic w Opawie.

W Rodezji Północnej (od 1964 r. Zambii) pierwszym ordynariuszem był o. Bruno Wolnik, który przez 34 lata w sercu Afryki pełnił obowiązki nie tylko misjonarza, ale także szerzył oświatę, niósł pomoc medyczną, a nawet podejmował prace z zakresu budownictwa. Urodził się 6 X 1882 r. w Bienkowicach k.

² L. Müller, *Lebensbilder schlesischer Jesuitenmissionare im 17. und 18. Jahrhundert*. „Archiv für schlesische Kirchengeschichte”. r. 43: 1985, s. 215-217.

³ Zob. W. Henkel, *Florian Bahr (1706-1771) ein schlesischer Jesuitenmissionar in China und Musiker am Hof in Peking*. „Archiv für schlesische Kirchengeschichte”. r. 34: 1976, s. 59-91.

⁴ Zob. A. Kobler, *Pater Florian Paucke ein Jesuit in Paraguay (1748-1666)*. Regensburg 1870; A. Bringmann, *P. Florian Paucke ein deutscher Missionar in Paraguay 1749-1768*. Berlin 1908; H. Hoffmann, *Der Indianer-Missionar Florian Paucke SJ aus Winzig in Schlesien (1719-1779)*. W: *Beiträge zur schlesischen Kirchengeschichte*. Red. B. Stasiwski. Köln-Wien 1969, s. 376-181.

⁵ H. Hoffmann, *Schlesische, mährische und böhmische Jesuiten in der Heidenmission*. Breslau 1939, s. 23.

Raciborza w rodzinie rolniczej Pawła i Ewy z d. Piela. W 1899 r. wstąpił do jezuitów w Starej Wsi i po ukończeniu studiów w kolegiach jezuickich przyjął święcenia kapłańskie 22 VI 1913 r. z rąk biskupa Adama Stefana Sapielhy w kościele św. Pawła na Stradomiu w Krakowie. Podczas I wojny światowej pracował jako kapelan wojskowy dla żołnierzy niemieckich, będąc odznaczonym Żelaznym Krzyżem I klasy. Po zakończeniu działań wojennych pełnił obowiązki wicerektora, a następnie rektora kolegium w Krakowie. W 1925 r. wyjechał na misje do Rodezji Północnej, obejmując 14 VII 1927 r. obowiązki prefekta apostolskiego nowej prefektury i superiora całej misji jezuickiej. Rezydował czasowo w Kasisi, a od stycznia 1929 r. w Broken Hill. Z zapałem rozwijał pracę misyjną i pomimo braku personelu misyjnego otwierał nowe placówki. W 1930 r. musiał przekazać część terytorium franciszkanom włoskim i w 1931 r. kapucynom irlandzkim. W 1945 r. przyjął do współpracy w prefekturze jezuitów irlandzkich. Po przekazaniu w 1950 r. kierownictwa misji o. Adamowi Kozłowieckiemu, pracował do końca życia jako gorliwy misjonarz. Zmarł 7 IX 1960 r. w Lusace⁶.

Inny jezuita, o. Albert Tschepe, pochodzący z Wichrowa, udał się do Chin, gdzie działał jako misjonarz w Szanghaju. Ceniony również jako sinolog, zmarł w 1912 r. w Thong-Wing⁷.

Wielkie znaczenie w dziele misyjnym mieli franciszkanie, wśród których znaleźli się również Ślązacy. Najważniejszą ich placówką misyjną była Ziemia Święta, uchodząca za perłę wszystkich misji⁸. Pierwszym franciszkaninem nowopowstałej śląskiej prowincji św. Jadwigi, który podjął się działalności misyjnej w Ziemi Świętej był o. Władysław Edward Schneider (1833-1919). Był synem inspektora folwarcznego w Rozkochowie k. Głogówka. Znając język polski i niemiecki, nauki gimnazjalne pobierał w Otmuchowie i w Nysie, gdzie w 1851 r. uzyskał świadectwo maturalne. Studia teologiczne odbył na Uniwersytecie Wrocławskim, przyjmując 31 I 1857 r. święcenia kapłańskie z rąk biskupa Henryka Förstera. W latach 1857-1860 pełnił obowiązki wikariusza w Koźlu i w Piekarach. Mając żywe kontakty z franciszkanami, wiosną 1860 r. otrzymał pozwolenie na wstąpienie do zakonu i odbył podróż do Italii i Palestyny. 13 września t.r. rozpoczął nowicjat, przyjmując habit franciszkański i imię zakonne: Władysław. Po rocznym nowicjacie, wyjechał jako wykładowca do Wiedenbrück w Westfalii. Stamtąd przybył na Górę Świętej Anny, gdzie rozwinął działalność kaznodziejską. Dla upamiętnienia 100-lecia istnienia kalwarii zbudował w 1869 r. kaplicę Trzeciego Upadku. W 1870 r. sprowadził do Poręby służebniczki Najświętszej Maryi Panny. Kierował też śląskim

⁶ R. L a k s a, *Ojciec Brunon Wolnik prefektem apostolskim na misjach w Rodezji Północnej (1926-1960)*, s. 201-212.

⁷ R. G r u l i c h, *Diecezja wrocławska na tle Kościoła Powszechnego. W: Dziedzictwo i posłannictwo śląskiego kościoła. 1000 lat diecezji wrocławskiej. Erbe und Auftrag der schlesischen Kirche. 1000 Jahre Bistum Breslau*. Red. M. H i r s c h f e l d, M. T r a u t m a n n. Dülmen 2001, s. 184-185.

⁸ Zob. A. J. S z t e i n k e, *Polscy Bracia mniejsi w służbie Ziemi Świętej (1342-1995)*. Poznań 1999 [m.in. franciszkanie śląscy].

oddziałem Kolońskiego Towarzystwa Grobu Pańskiego, propagując literaturę o miejscach świętych. Po opuszczeniu klasztoru annogórskiego, pełnił obowiązki przełożonego w klasztorze w Dingelstädt i w Prudniku-Lesie. W 1875 r. odbył podróż do Holandii i Stanów Zjednoczonych, a następnie na polecenie władz zakonnych udał się do Ziemi Świętej. Z polecenia Kolońskiego Towarzystwa Grobu Pańskiego prowadził wizytacje w Palestynie, Egipcie i na Cyprze. W 1877 r. rozpoczął budowę hospicjum dla pielgrzymów w Jerozolimie. W 1879 r. wyjechał do Aleksandrii, gdzie przez osiem lat rozwijał szeroką działalność duszpasterską, nabywał ziemię, budował hospicja, sprowadził boromeuszki z Trzebnicy. W jego spuściźnie literackiej pozostały liczne listy i ciekawe pamiętniki. W 1887 r. powrócił na Śląsk i przez trzy lata był spowiednikiem katedralnym we Wrocławiu. W latach 1890-1900 pracował w parafii Dworzysko k. Niemodlina, pomagając ks. Karolowi Gerlichowi przy budowie kalwarii z 28 kaplicami. Przybywszy na Górę Świętej Anny, prowadził działalność duszpasterską, pisał artykuły i broszurki o Ziemi Świętej. W wieku 74 lat odbył ostatnią pielgrzymkę do Egiptu i Jerozolimy, będąc wszędzie przyjmowany z wielką gościnnością i szacunkiem. Po powrocie na Górę Świętej Anny, zorganizował w tamtejszym klasztorze muzeum poświęcone Ziemi Świętej. Zmarł 2 X 1919 r. i został pochowany na Górze Świętej Anny w wybudowanej przez siebie kaplicy Trzeciego Upadku⁹.

Przez 16 lat przebywał w Ziemi Świętej o. Franciszek Stanisław Kraus, urodzony 23 XI 1857 r. w Pyskowicach na Opolszczyźnie. Nauki gimnazjalne pobierał na Górze Świętej Anny, skąd podczas kulturkampfu udał się wraz z franciszkanami do Holandii. Po ukończonych studiach przyjął 21 I 1884 r. święcenia kapłańskie i wyjechał do Ziemi Świętej. Przebywał kolejno w Jerozolimie, w Betlejem, Kairze i na Górze Tabor, gdzie pełnił funkcję gwardiana. W 1887 r. przeniósł się do Damiety w Egipcie i kierował tam dwiema szkołami, wykonując równocześnie posługę duszpasterską wśród pielgrzymów sezonowych, przeważnie arabskich. W 1891 r. pracował w Alepo, a następnie przez 5 lat pełnił obowiązki kaznodziei katedralnego w Aleksandrii. W 1897 r. wrócił na leczenie do Europy, najpierw do Grazu, następnie do Akwizgranu, w końcu osiadł na Śląsku, pracując w różnych placówkach. W międzyczasie udał się po raz drugi do Ziemi Świętej, ale dotknięty malarią musiał powrócić do swojej prowincji. Od marca 1921 r. przebywał w klasztorze panewnickim, gdzie zmarł 13 II 1932 r. i został pochowany na tamtejszym cmentarzu zakonnym¹⁰.

Znanym śląskim misjonarzem franciszkańskim w Ziemi Świętej był br. Godehard Wojaczek. Urodził się 20 XII 1872 r. w Trzebini k. Prudnika. Mając zawód szewca, przyjął 28 VIII 1894 r. habit franciszkański. Po zdobyciu kwali-

⁹ Zob. A. Dudek, *O. Władysław Schneider (1833-1919), śląski misjonarz w Ziemi Świętej*. Wrocław 2002.

¹⁰ S. K. Rutowicz, *Kraus Franciszek Stanisław OFM*. W: *Słownik Biograficzny Katolickiego Duchowieństwa Śląskiego* (dalej: SBKDŚI). Red. M. Pater. Katowice 1996, s. 202-203.

fikacji sanitariusza, urządził we Wrocławiu – Karłowicach infirmerię dla chorych współbraci. W 1906 r. przybył do Jerozolimy, gdzie początkowo był zakrystianem, a następnie przewodnikiem pielgrzymów. W 1912 r. przybył do pracy w Turcji i po wybuchu I wojny światowej jako sanitariusz został przymusowo wciągnięty do armii tureckiej. W 1918 r. dostał się do niewoli angielskiej i po roku powrócił do działalności misyjnej, zostając przewodnikiem anglojęzycznych grup pątniczych. Powróciwszy na Śląsk, zmarł w 1934 r.¹¹

W latach 1905-1913 przebywał w Ziemi Świętej o. Albert Rittner. Ze względu na dobrą znajomość kilku języków trudnił się oprowadzaniem pielgrzymów¹².

Oprócz posługi misyjnej w Ziemi Świętej Zakon Braci Mniejszych posiadał placówki misyjne na innych kontynentach, w których trudzili się śląscy franciszkanie. Odpowiadali oni bowiem na wezwanie papieży o powołania misyjne. Podążali zwłaszcza do Chin i Japonii, gdzie tamtejsze placówki były pod bezpośrednią jurysdykcją przełożonego generalnego¹³. Byli również na Syberii, Sachalinie i w Brazylii. Świadczy o tym poniższa tabela.

Tabela 17

Misjonarze franciszkańscy prowincji św. Jadwigi w Azji i Ameryce Południowej

Lp.	Imię i nazwisko misjonarza	Kraj misyjny	Lata pobytu na misjach
1	O. Taurus Kluge	Syberia – Władywostok Chiny - Charbin	1910 – 1926
2	O. Agnellus Kowarz	Sachalin Japonia Sapporo	1910 – 1937
3	O. Marcin Plottnik	Sachalin	1924 -1926
4	O. Damazy Golla	Sachalin Japonia - Nokkenshi	1924 -1967
5	O. Kapistran Kwiotek	Japonia - Naganoshi	1930 -1949
6	O. Rajmund Tchorz	Japonia – Matsumoto	1934 -1963
7	Br. Kazimierz Orleański	Chiny - Hanków	1932 -1946
8	Br. Feliks Zilas	Chiny - Hanków	1932 -1946
9	Br. Burchard Gehrmann	Chiny - Hanków	1932 -1946
10	O. Alojzy Walter	Brazylia - Santarem	1923 -1979

Kronika Prowincji św. Jadwigi. T. 1, s. 72-73; B. B. K u r o w s k i, *Franciszkanie Prowincji św. Jadwigi na Śląsku 1887-1939*. Wrocław 1997, s. 289.

¹¹ B. B. K u r o w s k i, *Franciszkanie Prowincji św. Jadwigi na Śląsku*, s. 279-280.

¹² P. *Albertus Rittner*. „Seraphische Werte”. r. 11: 1912, s. 34-35.

¹³ L. L e m m e n s, *Die Franziskanermissionen der Gegenwart*. Düsseldorf 1924, s. 12-35.

Listę śląskich misjonarzy franciszkańskich, działających na Dalekim Wschodzie, otwiera o. Maurus Kluge, który od młodości marzył o pracy misyjnej na Dalekim Wschodzie. Po długoletnich staraniach dopiero w 1912 r. otrzymał pozwolenie wyjazdu do Chin. Miejszem docelowym było miasto Tai-yan-fu, gdzie podjął się nauczania języka niemieckiego i angielskiego w szkole katolickiej, ucząc około 180 dzieci. Pracą misyjną objął też ludność polską mieszkająca na Syberii i w okolicach Harbina, w północno-wschodnich Chinach. Podczas rewolucji październikowej zmieniał miejsce pobytu, osiedlając się w 1921 r. w Władywostoku, gdzie otrzymał polecenie z Rzymu zorganizowania polskiego seminarium dla chłopców. W 1923 r. musiał opuścić miasto, ponieważ seminarium zostało zlikwidowane. Przybył więc do Harbiny, gdzie był wykładowcą seminaryjnym. Prowadził duszpasterstwo wśród 23 000 katolików, m. in. Polaków, zmagając się z nadmiarem obowiązków. W 1927 wrócił na Śląsk i zmarł w Dusznikach Zdroju, mając zaledwie 42 lata życia¹⁴.

W 1909 r. z Wrocławia udał się na misje do Japonii o. Angelus Kowarz, pochodzący ze śląskiej miejscowości Chrost. Początkowo zatrzymał się w Sapporo, ucząc się pilnie języka japońskiego. Następnie przybył na wyspę Sachalin, gdzie znajdowały się dwa tubylcze plemiona Ainów i Gilljaków oraz zesłańcy carscy z różnych narodowości. Wśród nich najliczniejsi byli Polacy, Rosjanie, Ukraińcy i Tatarzy. Znajomość języka polskiego i rosyjskiego ułatwiła o. Angelusowi wypełnianie posługi duszpasterskiej. Szczególną uwagę przywiązywał do opieki nad dziećmi zesłańców, organizując przedszkole w Toyoharze¹⁵. W 1932 r. opuścił Sachalin i rozwinął duszpasterstwo w Sapporo. Zmarł na atak serca 22 VI 1937 r. w szpitalu w Tokio.

W 1923 r. z posługą ewangelizacyjną na Sachalin wyruszyli dwaj inni śląscy franciszkanie: o. Marcin Plotnik i o. Damazy Golla. Spotkali się tam z bardzo trudnymi warunkami pracy misyjnej, a ze strony prowincjała śląskiego i turyńskiego nie mieli większego wsparcia materialnego. Rozpoczęły się pertraktacje z polskimi bernardynami z prowincji lwowskiej o przejęcie pracy misyjnej wśród polskich zesłańców na południowym Sachalinie¹⁶. W 1930 r. dotarł tam kolejny śląski franciszkanin, o. Jan Kapistran Kwiatek, który pomagał polskim bernardynom. W 1934 r. został przeniesiony do stacji misyjnej Naganoshi, należącej do archidiecezji tokijskiej. W tym samym roku do tejże diecezji został przydzielony o. Rajmund Tchorz, pochodzący z Gliwic, który objął placówkę misyjną w Matsumoto.

Wielką tradycję pracy misyjnej mieli franciszkanie w Chinach, gdzie w 1900 r. podczas powstania bokserów zginęło ich aż 50. W marcu 1932 r. wyruszyło z klasztoru wrocławskiego do Chin trzech braci zakonnych: Kazimierz Orleański – z zawodu krawiec, Feliks Zilas – kowal i Burchard Gehrmann – stolarz. Ich celem było nauczenie Chińczyków konkretnych zawodów. Miejszem docelowym śląskich zakonników była miejscowość Hanków, gdzie w pobliżu znajdowało się kolegium Niepokalanego Poczęcia, przeznaczone dla chińskich

¹⁴ B. B. K u r o w s k i, *Franciszkanie Prowincji św. Jadwigi na Śląsku*, s. 282.

¹⁵ *Zur Geschichte der Franziskanemission in Sachalin*. „Franziscusbote”. R. 5: 1929, s. 1-3.

¹⁶ *Eine Seelsorgsfahrt durch Sachalin*. W: *Hedvigskalender*. Breslau 1930, s. 96-102.

kandydatów do stanu duchownego. Przy kolegium była szkoła rzemieślnicza, w której śląscy bracia uczyli wykonywania prac z zakresu różnych zawodów¹⁷.

W 1923 r. śląscy franciszkanie zetknęli się z pracą misyjną w Brazylii. Mianowicie w prałaturze w Santarem rozpoczął działalność ewangelizacyjną o. Alojzy Walter, pochodzący z Wrocławia. Jego praca polegała na docieraniu z posługą duszpasterską do wiosek i osad indiańskich, rozsianym na dużym terytorium. W listach do prowincji ukazywał ogrom trudności, które pokonywał w dżungli amazońskiej¹⁸.

Jednym z największych centrów misji katolickich był dom misyjny Świętego Krzyża księży werbistów w Nysie, założony w 1885 r. Kształcili się tam przyszli misjonarze z całych Niemiec, by potem pracować w różnych krajach. Niektórzy z nich zdobyli sławę wielkich naukowców. Najwięcej śląskich werbistów pracowało w Togo, w Afryce Zachodniej, na terytorium będącym pod protektoratem niemieckim. Poniższa tabela przybliży postacie śląskich werbistów, pracujących w prefekturze apostolskiej w Togo, powstałej w 1892 r.

Tabela 18

Śląscy werbiści – misjonarze w Togo

Lp.	Nazwisko i imię	Lata życia	Miejsce urodzenia	Lata pracy misyjnej
1	Arndt Paweł	1886-1964	Raławiczki	1912-1917
2	Breitkopf Edward	1885-1950	Grobniki	1911-1917
3	Dorn Franciszek	1882-1956	Świdnica Śl.	1908-1917
4	Ettel Józef	1887-1971	Rusocin k. Nysy	1913-1917
5	Goretzki Ernest	1883 - ?	Wirek	1908-1915
6	Grammel Robert	1882-1938	Boguszów	1908-1914
7	Koch Teodor	1887-1933	Boguchwałów	1913-1917
8	Kraudelt Karol	1879-1945	Głębice	1907
9	Melis Ernest	1879-1945	Kłodzko	1906-1917
10	Patzelt Herman	1885-1948	Świerki	1910-1914
11	Stenzel Karol	1886 - ?	Włodary	1912-1917

Podstawa źródłowa: L. R a p p, *Heiligkreuz eine Pflanzschule katholischer Glaubensboten in Schlesien*. Neisse 1917, s. 86; K. M ü l l e r, *Geschichte der katholischer Kirche in Togo*. Kaldenkirchen 1958, s. 503-510; H. R z e p k o w s k i; *Powstanie misji werbistowskiej w Togo i jej związek z Domem Misyjnym Świętego Krzyża w Nysie*. W: *Głosili Słowo Boże. Stulecie Domu Misyjnego w Nysie 1892-1992*. Red. M. S t u d n i k, J. T y c z k a. Warszawa 1996, s. 172-173.

¹⁷ B. B. K u r o w s k i, *Franciszkanie Prowincji św. Jadwigi na Śląsku*, s. 288.

¹⁸ *Bericht unseres Auslandsmissionars P. Aloisius Walter über seine Reiss nach Brasilien*. „Seraphische Warte”. r. 3: 1924, s. 43-47.

Niemal wszyscy śląscy misjonarze w Togo pracowali tam w latach I wojny światowej. Najwięcej z nich powróciło z tego terenu misyjnego w 1917 r. W latach późniejszych dwaj z nich: Ernest Goretzki i Ernest Melis opuścili zgromadzenie. Natomiast Paweł Arndt, Franciszek Dorn, Jozef Ettel, Koch Teodor i Karol Stenzel po kilku latach wyjechali do Indonezji, gdzie werbiści już w 1913 r. podjęli działalność misyjną na Małych Wyspach Sundajskich i na Floresie. O. Edward Breitkopf w 1920 r. wyjechał do Chin, gdzie pracował w Taikia do 1950 r. Natomiast o. Herman Patzelt bezpośrednio po powrocie z Togo wypłynął do Stanów Zjednoczonych, gdzie duszpasterzował do 1948 r.

W 1937 r. z posługą ewangelizacyjną do Indii wyruszył o. Józef Hübner, pochodzący z Sośnicy. Nauki pobierał w Nysie i w St. Gabriel, przyjmując 20 VIII 1936 r. święcenia kapłańskie z rąk kardynała wiedeńskiego Teodora Innitzera. Do wybuchu II wojny światowej duszpasterzował w Jhabua, a następnie przez 4 lata wraz z 2 000 Niemców był internowany w obozie przez Anglików. Po 1945 r. pełnił obowiązki sekretarza prefektury apostołskiej w Janser, potem prowadził internat w Khwanda, a następnie ewangelizował w Deoli. Po przebytej chorobie rozpoczął wielką akcję charytatywną na rzecz dzieci, szukając sponsorów, opiekunów i pośrednicząc w adopcjach. Pozostawił po sobie wzniesione świątynie, szkoły, szpitale, sierocińce. W 1971 r. powrócił na stałe do Niemiec i przebywał w Monasterze, a następnie w klasztorze St. Arnold w Neuenkirchen, gdzie zmarł 26 II 1996 r. i został pochowany na miejscowym cmentarzu¹⁹.

Ze Górnego Śląska pochodził o. Karol Warzecha, misjonarz w Chinach. Urodził się 27 IV 1903 r. w Bytomiu – Rozbarku w rodzinie górniczej Józefa i Florentyny z d. Czok. Nauki gimnazjalne pobierał u werbistów w Nysie, a studia filozoficzno-teologiczne ukończył w Mödling, przyjmując 25 V 1933 r. w Wiedniu święcenia kapłańskie z rąk kardynała Teodora Innitzera. Wkrótce po święceniach wyjechał do Chin i pracował na różnych tamtejszych placówkach misyjnych. W latach 1936-1941 pełnił obowiązki zarządcy ekonomicznego prowincji Szantung nad Morzem Żółtym. Troska o sprawy utrzymania pracujących tam misjonarzy była wyjątkowo trudnym zajęciem ze względu na trwającą od 1937 r. wojnę chińsko-japońską. W latach następnych był proboszczem w małej wiosce Kwankiao, którą musiał opuścić w 1948 r. na skutek zalewającego Chiny komunizmu. Z wielkim trudem przedostał się do Szanghaju, a stamtąd do werbistowskiego domu w Tsiangtao, skąd w lipcu 1950 r. wyjechał do Stanów Zjednoczonych. Od tego czasu przeszedł do duszpasterstwa polonijnego, przenosząc się do Australii. W 1975 r. powrócił do Polski i osiadł w Chłudowie, gdzie zmarł 2 II 1980 r.²⁰

Misjonarzem w Brazylii był o. Jan Chodziło, pochodzący z Studzionki k.

¹⁹ M. K o g u t, *Sośnicki misjonarz – werbista ojciec Józef Hübner*. W: T e n z e, *Dekanat Kąty Wrocławskie*. Cz. 1. Kluczbork-Kąty Wrocławskie 2003, s. 73-76.

²⁰ P. P o r w o ł, *Warzecha Karol SVD*. W: SBKDŚI, s. 451-452.

Pszczyny, gdzie urodził się 18 V 1902 r. w rodzinie Stanisława i Zofii z d. Kojzar. Nauki gimnazjalne pobierał u werbistów w Nysie, uzyskując w 1925 r. świadectwo maturalne. Studia teologiczne odbył na Gregorianum w Rzymie, przyjmując tam 25 X 1932 r. święcenia kapłańskie. W latach 1933-1936 przebywał w Brazylii, gdzie był wykładowcą filozofii w seminarium werbistowskim w Amaro k. São Paulo, pracował jako duszpasterz w okolicznych kościołach i kaplicach oraz był kapelanem u sióstr Świętej Rodziny. Po powrocie do kraju podjął wykłady w nowicjacie w Chłudowie. Przez okupację niemiecką i po zakończeniu II wojny światowej był proboszczem tamtejszej parafii. Zmarł w opinii świętości 8 XII 1951 r. i został pochowany na cmentarzu w Pieniężnie²¹.

Ze Śląska pochodził o. Paweł Gwóść, misjonarz w Argentynie. Urodził się 22 VI 1910 r. w Niewodnikach k. Niemodlina w wielodzietnej rodzinie chłopskiej Wawrzyńca i Rozalii z d. Szymała. Studia filozoficzno-teologiczne odbył w St. Gabriel w Mödling, przyjmując 24 VIII 1938 r. święcenia kapłańskie z rąk kardynała Teodora Innitzera. W sierpniu 1939 r. wyjechał do Argentyny i najpierw rozpoczął prace wśród tamtejszej Polonii w Bompland. Następnie był duszpasterzem w różnych miejscowościach, zakładając tam stacje misyjne. W latach 1954-1958 pracował w Cordobie, drugiej stolicy kraju. Ze względów zdrowotnych udał się do Humahuaca w Jujny w Andach, gdzie w suchym górskim klimacie zupełnie wyzdrowiał. Po 6 latach ofiarnej pracy przeniósł się do Merlo, by w 1976 r. znowu powrócić na teren Jujny w charakterze kapelana szpitala „Pablo Soria”. Zmarł w r. Calsada 20 V 1990 r., a jego pogrzeb stał się wielką manifestacją religijną z udziałem najwyższych władz kościelnych i państwowych²².

Wśród śląskich werbistów – misjonarzy znaleźli się wybitni naukowcy, którzy podwójnie rozslawili swoją „małą Ojczyznę”. Ich listę otwiera o. Franciszek Ksawery Białas (Biallas), profesor Uniwersytetu Fu Jen w Pekinie, sinolog. Pochodził z Świerczowa k. Namysłowa, gdzie urodził się 15 XI 1878 r. w rodzinie Antoniego i Elżbiety z d. Tomala. Nauki gimnazjalne pobierał u werbistów w Nysie, a studia filozoficzno-teologiczne odbył w Mödling, przyjmując 24 II 1905 r. święcenia kapłańskie. Przez pięć lat pracował jako nauczyciel w małym seminarium misyjnym w St. Wendel. W 1918 r. uzyskał doktorat na podstawie pracy o chińskim poecie K'üh Yüana. Po odbyciu studiów sinologicznych w Lipsku, Berlinie i Paryżu, wyjechał w 1921 r. do Chin. Pracował w Yenchowf, stronach rodzinnych Konfucjusza. W Szanghaju pracował w kurii prowincjonalnej, zbierając materiały do swojej książki pt.: *Konfuzius und sein Kult*. W 1933 r. został wykładowcą literatury, socjologii i językoznawstwa w uniwersytecie katolickim Fu Jen w Pekinie, prowadzonym przez werbistów. Był członkiem Rogal Asiatic Society, współpracował z redakcją czasopisma „Anthropos”, w 1935 r. założył rocznik sinologiczny „Monumenta Serica”, wychodzący

²¹ J. A r l i k, *Chodziło Jan SVD*. W: SBKDŚI, s. 66.

²² T e n ż e, *Gwóść Paweł SVD*. W: SBKDŚI, s. 127-128.

dotąd w St. Augustyn k. Bonn. Zainicjował również wydanie katolickiej *Chińskiej Encyklopedii*. Zmarł 28 V 1936 r. na tyfus i został pochowany na cmentarzu Chala w Pekinie, gdzie znajdują się groby misjonarzy XVIII w., które odrestaurowano po rewolucji kulturalnej²³.

Pracę misyjną z nauką łączył o. Paweł Arndt, pochodzący z Raclawic Śląskich, gdzie urodził się 10 I 1886 r. Nauki gimnazjalne pobierał w Nysie, studia filozoficzno-teologiczne odbył w Mödling, przyjmując w 1912 r. święcenia kapłańskie. Przez 5 lat przebywał jako misjonarz w Togo, które musiał opuścić wraz z innymi werbistami w 1917 r. Do 1923 r. był wykładowcą w Steyl i Nysie, a następnie wyjechał na wyspę Flores. Tam początkowo był duszpasterzem, często jeżdżąc przez wiele godzin konno po bezdrożnych terenach, aby spowiadać setki tubylczych katolików. Potem oddał się studiom specjalistycznym i pracy naukowej. Nad słownikiem języka Ngadha pracował przez 30 lat, zajmując się też stosunkami społeczno-ekonomicznymi tego ludu. Ponadto opublikował 9 książek i 16 artykułów z dziedziny etnologiczno-lingwistycznej oraz 25 artykułów misjologicznych²⁴. Zmarł 20 XI 1964 r. w Mataloko na wyspie Flores, gdzie też został pochowany²⁵.

Wybitnym misjonarzem i etnologiem był o. Marcin Gusinde, który mówił o sobie: „[...] z wykształcenia jestem biologiem, zajmowałem się intensywnie antropologią fizyczną, lecz moją mocną stroną jest praca etnograficzna w terenie”. Pochodził z Wrocławia, gdzie urodził się 29 X 1886 r. Nauki gimnazjalne pobierał u werbistów w Nysie, a studia filozoficzno-teologiczne odbył w Mödling, przyjmując tam w 1911 r. święcenia kapłańskie. W latach 1912-1922 był nauczycielem biologii w liceum w Santiago de Chile. Przeprowadził kilka wypraw badawczych do mieszkańców Ziemi Ognistej, którym poświęcił główne swoje dzieło naukowe pt.: *Die Feuerland-Indianer. Ergebnisse meiner vier Forschungsreisen in den Jahren 1918-bis 1924*. Przedstawił w nim kultury, religie i cechy antropologiczne wymierających wówczas ludów: Hamanów, Selknamów i Halakwulupów. W latach następnych odbył podróże naukowe do Pigmejczyków w Zairze i Buszmenów na pustyni Kalahari oraz ludu Twa w Rwandzie. Podróżował również do Indian Yupa na pograniczu Kolumbii i Wenezueli oraz szczepów Negrytów na Filipinach, a także do różnych szczepów nowogwinejskich. Był profesorem Uniwersytetu Katolickiego w Santiago, Waszyngtonie i w Nagoja w Japonii. Pozostawił około 200 publikacji z 13 ekspedycji badawczych do zbieracko-łowieckich niskorosłych ludów Ameryki, Afryki, Azji i Nowej Gwinei, prezentujących główne wyniki badań terenowych.

²³ H. R z e p k o w s k i, *Franz Xaver Bialla – SVD (1878-1936)*. W: *Schlesische Kirche in Lebensbildern*. Red. J. G r ö g e r i n. Singmaringen 1992, s. 37-41; J. A r l i k, *Bialas (Biallas) Franciszek*. W: *Słownik Polskich Teologów Katolickich*. T. 5., Red. L. G r z e b i e ń. Warszawa 1983, s. 98-99.

²⁴ Zob. pełny zestaw prac naukowych o. Arndta w: „Anthropos”. R. 59: 1964, s. 641 nn.

²⁵ H. R z e p k o w s k i, *Paul Arndt SVD (1886-1964)*. W: *Schlesische Kirche in Lebensbildern*, s. 74-78.

W pełni podważył twierdzenie Darwina o niskim poziomie intelektualnym i duchowym tych ludów oraz wykazał pełnowartościowość ich osiągnięć religijnych i kulturowych. Zmarł 18 X 1969 r. w Mödling k. Wiednia²⁶.

Przyjacielem z ławy szkolnej o. Gusinde był o. Paweł Joachim Schebesta, wybitny etnolog i lingwista. Urodził się 20 III 1887 r. w Piotrowicach Wielkich k. Raciborza w rodzinie chłopskiej Antoniego i Joanny z d. Wycisk. Nauki gimnazjalne pobierał u werbistów w Nysie, studia teologiczne ukończył w Mödling, przyjmując 29 VIII 1911 r. święcenia kapłańskie. W latach 1912-1916 był misjonarzem Mozambiku, gdzie również prowadził badania etnograficzne i lingwistyczne. Następnie do 1920 r. przebywał w Lizbonie, przeprowadzając kwerendy w tamtejszych archiwach i bibliotekach. W latach 1920-1923 był współpracownikiem czasopisma „Antropos” i miał ogromny szacunek dla redaktora o. Wilhelma Schmidta. Po ekspedycji do Semangów na półwyspie Malakka, w 1926 r. doktoryzował się z etnologii i egiptologii na Uniwersytecie Wiedeńskim. Jego podróże naukowe prowadziły do Pigmejów w Afryce Środkowej, na Filipiny i na Malakka. Po 1945 r. udał się ponownie do kongijskich Pigmejów, badając ich wierzenia religijne. Zwany „Baba wa Bambuti – ojcem Bambutów” kierował do opinii światowej apele o ratowanie ludów pierwotnych. Wyniki swoich badań umieścił w około 200 publikacjach. Przy całej swojej erudycji pozostał misjonarzem i duszpasterzem. Jako misjonarz i badacz swoją dobrocią i gruntowną wiedzą przyczynił się do wzajemnego zrozumienia ludów i narodów o różnej tradycji kulturowej i religijnej. Otrzymał liczne odznaczenia i był członkiem Instytutu Atropos, Austriackiej Akademii Nauk, Królewskiego Instytutu Antropologicznego w Londynie, Niemieckiego Towarzystwa Antropologicznego i Praskiej Akademii Nauk. Zmarł 17 IX 1967 r. w Mödling i został pochowany na tamtejszym cmentarzu zakonnym²⁷.

Do grona wybitnych śląskich misjonarzy ze zgrupowania werbistów należy również zaliczyć o. Jerzego Prokscha, zwanego „Guru z Adheri”, a także „Gyan Prakash Sharman”. Pochodził on z powiatu gliwickiego, gdzie urodził się w 1904 r. Nauki gimnazjalne pobierał w Nysie, a po ukończonych studiach teologicznych przyjął w 1932 r. święcenia kapłańskie. Wysłany do Indii, z miejsca docenił ważność indyjskiej kultury, języka literackiego, muzyki, śpiewu i tańca, usiłując wykorzystać je jako środki chrześcijańskiej ewangelizacji. Po 1945 r. studiował nawet klasyczny taniec i muzykę indyjską na Uniwersytecie w Mysore. W 1955 r. założył w Bombaju aśram Gyan, do którego ściągając artystycznie uzdolnionych ludzi. Sam skomponował msze w języku hindi, opracował muzycznie psalmy i inne teksty liturgiczne, stworzył muzyczno-taneczne utwory religijne. Był autorem tekstu i inscenizacji utworu pt.: *Owoc śmierci i chleb żywota*, który pozostał w pamięci dzięki występom liturgicznych grup tanecznych w czasie Kongresu Eucharystycznego w Monachium w 1960 r. Natomiast

²⁶ H. Z i m o Ń, *Gusinde Martin*. W: *Encyklopedia Katolicka*. T. 6. Lublin 1993, szp. 404-405.

²⁷ H. Z i m o Ń, *Schebesta (Szebesta) Paweł Joachim SVD*. W: SBKDŚI, s. 354-365.

jego dramat pt.: *Bóg jako Dobry Pasterz* został wykonany w obecności papieża Pawła VI podczas Kongresu Eucharystycznego w Bombaju w 1964 r. W augsburskiej katedrze w 1982 r. miała miejsce prapremiera jego choreograficznego opracowania *Hymnu do słońca* św. Franciszka z Asyżu. Zostało ono zaprezentowane również w Rzymie papieżowi Janowi Pawłowi II. Po powrocie do Europy, zmarł 30 V 1986 r. w Wiedniu²⁸.

Listę misjonarzy – naukowców z grona werbistów zamyka o. Józef Świętek, pochodzący z Nowych Budkowic. Jako 16-letni młodzieniec wstąpił w 1903 r. do werbistów w Nysie i po ukończeniu studiów teologicznych w Mödling, przyjął 8 IX 1914 r. święcenia kapłańskie. W 1921 r. wyjechał do Japonii i początkowo pracował w duszpasterstwie w Tsuruoka, Niigata, Kanazawa oraz w Yonezawa. Równocześnie oddawał się studiom japońskich religii. Rezultaty własnych badań: *Shinto auf sado* ogłosił w czasopiśmie „Anthopos”. Zmarł w 1933 r.²⁹

Ziemia śląska wydała wybitnych misjonarzy, należących do zgromadzeń, które nie miały swoich placówek na Śląsku. Na pierwszym miejscu należy wymienić Zgromadzenie Księża Misjonarzy św. Wincentego á Paulo, do którego chętnie wstępowali młodzi Górnoślązacy. Najwięcej misjonarzy pracowało w Brazylii, a ich listę otwiera ks. Ludwik Bronny. Pochodził z Jastrzębia Zdroju, gdzie urodził się 2 I 1877 r. w rodzinie Wawrzyńca i Antoniny z d. Simek. Nauki pobierał w niższym seminarium misjonarskim w Krakowie, a po ukończeniu studiów teologicznych przyjął 5 VII 1903 r. święcenia kapłańskie. W 1908 r. wyjechał do Brazylii i do 1911 r. był proboszczem w Abranches, a potem do 1928 r. w Prudentopolis w stanie Parana. Na tych terenach zakładał szkoły, stowarzyszenia, zorganizował szpital, zbudował 2 kościoły i kilka kaplic filialnych. Docierał z posługą duszpasterską do rezerwatów Indian w dorzeczu Ivan. W ośrodkach polonijnych przeprowadzał misje i rekolekcje. W 1928 r. został przeniesiony do Kurytyby w charakterze superiora tamtejszego domu i przełożonego polskiej wiceprowincji księży misjonarzy w Brazylii. Z jego inicjatywy powstało wiele nowych zakładów dobroczynnych, szpitali i szkół oraz domów misjonarzy i szarytek. W Kurytybie wznosił kościół pw. św. Wincentego á Paulo, a także obszerny dom zgromadzenia z wyższym i niższym seminarium duchownym oraz gmach dla drukarni i redakcji wydawanego przez misjonarzy tygodnika „Lud”. Aktywnie uczestniczył w życiu wychodźstwa polskiego w Brazylii, będąc pierwszym rektorem powstałe w 1953 r. Polskiej Misji Katolickiej. Zmarł 23 IX 1970 r. w Kurytybie i tam został pochowany³⁰.

Misjonarzem Indian w Brazylii był ks. Jan Kominek, pochodzący z Markłowic k. Rybnika, gdzie urodził się 24 VII 1877 r. w rodzinie Józefa i Marii z d. Kocyan. Po przyjęciu święceń kapłańskich 6 VII 1902 r., był wikariuszem

²⁸ H. Rzepkowski, *Als Missionar in Indien. Pater Georg Proksch SVD (1904-1986)*. „Archiv für schlesische Kirchengeschichte”. R. 47-48: 1989-1990, s. 183-204.

²⁹ J. Tycka, *Świętek Józef SVD*. W: SBKDŚI, s. 437.

³⁰ S. Janeczka, *Bronny Ludwik CM*. W: SBKDŚI, s. 55.

w Witkowie Nowym i Białym Kamieniu, a następnie kapelanem pomocniczym w szpitalu św. Łazarza w Krakowie. W 1906 r. wyjechał do Brazylii i początkowo pomagał w duszpasterstwie parafialnym w Prudentopolis w stanie Paraná, a w 1908 r. został proboszczem rozległej parafii w Alto Paraguaçu w stanie Santa Catarina. Tam wystawił nowy kościół pw. św. Stanisława Biskupa, wybudował szkołę parafialną z internatem i zorganizował przy niej kursy gospodarstwa domowego, prowadzone przez siostry szarytki. Ponadto wznosił duży kościół w Itaiapolis, gdzie z czasem powstała parafia. W 1922 r. rozpoczął pracę misyjną wśród wojowniczego szczepu indiańskiego Botokudów. Doprowadził też do porozumienia z wodzem tego plemienia, na mocy którego Botokudzi zaprzestali najazdów na coraz liczniejsze kolonie polskich osadników i porzucili koczowniczy tryb życia, otrzymując w zamian rezerwat o powierzchni 25 000 ha oraz gwarancję bezpieczeństwa i wolności. Dzieło chrystianizacji Indian prowadził do końca pobytu w Brazylii, pisząc na ten temat również artykuły do prasy polonijnej. W 1931 r. powrócił do Polski i pracował w grupie rekolekcyjno-misyjnej. Zmarł 17 IV 1943 r. we Lwowie i został pochowany w grobowcu misjonarzy na cmentarzu Łyczakowskim³¹.

Misjonom w Brazylii poświęcił swoje życie ks. Jacek Bernard Mięsopest, pochodzący z Bytomia. Urodził się 16 VII 1873 r. w rodzinie Jakuba i Julii z d. Placek. Nauki gimnazjalne pobierał w małym seminarium misjonarzy w Krakowie, a po ukończeniu studiów teologicznych przyjął 29 VI 1898 r. święcenia kapłańskie. Przez kilka lat był wykładowcą w zakładach naukowo-dydaktycznych księży misjonarzy w Krakowie. W 1905 r. wyjechał do Brazylii, gdzie został pierwszym proboszczem polskiej parafii w Prudentopolis. Był tam organizatorem życia parafialnego, zbudował kościół, klasztor i szkołę dla szarytek oraz szkółkę dla niemieckich dzieci. W 1911 r. osiadł w kolonii Abranches pod Kurytybą, gdzie dokończył budowy kościoła parafialnego pw. św. Anny, przyczynił się do budowy nowej szkoły wraz z internatem, prowadzonej przez siostry szarytki. W latach 1915-1918 był duszpasterzem w stanie Rio Grande do Sul. Szerszą działalność rozwinął w koloniach Ijuí, Erechim-Rio, Marcelino, Treze de Maio. W 1921 objął parafię w Rio Vermelho w stanie Santa Catarina, gdzie obok działalności duszpasterskiej, zajmował się też pracą naukową i społeczną. Był bowiem dobrym znawcą fauny i flory brazylijskiej i jako przyrodnik pozostawił opracowania naukowe z tej dziedziny. Ponadto służył pomocą duszpasterską Polakom, przybywającym w Brazylii. Zmarł po ataku uremii 21 III 1933 r. w szpitalu w Santa Casa w Rio de Janeiro³².

Misjonarzem w Brazylii był ks. Alojzy Orszulik, znany kompozytor i dyrygent chórów kościelnych. Urodził się 14 IV 1897 r. w Karwinie na Śląsku Cieszyńskim jako syn robotnika Józefa i Barbary z d. Glatz. Nauki gimnazjalne i studia teologiczne odbył u misjonarzy w Krakowie. Po święceniach kapłań-

³¹ S. J a n e c z e k, *Kominek Jan CM*. W: SBKDŚI, s. 184-185.

³² A. S c h l e t z, *Mięsopest Jacek Ryszard CM*. W: SBKDŚI, s. 277.

skich, które otrzymał 15 VIII 1919 r., dużo czasu poświęcał komponowaniu nowych pieśni kościelnych i był nauczycielem w szkołach misjonarskich w Krakowie i w Wilnie. W 1929 r. wyjechał do Brazylii i podjął trud pracy duszpasterskiej w Prudentopolis wśród tamtejszej Polonii. Prowadził szeroką działalność społeczną i artystyczną, rozwijając u młodzieży zamiłowanie do muzyki i śpiewu. W latach 1935-1947 był proboszczem w Lucenie, w stanie Santa Catarina. W 1947 r. był delegatem na konwencie prowincji w Krakowie i po powrocie do Brazylii przeszedł do szeregów kleru diecezjalnego i przez długie lata był duszpasterzem w Jandaia do Sul w diecezji Jaracezinho. Zmarł 23 XII 1970 r. w Jandaia³³.

Grono śląskich misjonarzy – synów św. Wincentego á Paulo, pracujących w Brazylii, powiększył ks. Jan Wiśliński-Chodzidło. Pochodził z Wielkiej Wisły k. Pszczyny, gdzie urodził się w 1892 r. w rodzinie Jana i Ewy z d. Sojka. Nauki gimnazjalne pobierał u misjonarzy w Krakowie, tamże odbył również studia teologiczne i 9 VI 1918 r. przyjął święcenia kapłańskie. W 1925 r. wyjechał do Stanów Zjednoczonych, głosząc przez 6 lat rekolekcje i misje w ośrodkach polonijnych, głównie w stanie Nowy York, Connecticut i Pensylwania. Od 1931 r. ewangelizował w Brazylii, najpierw w Santa Candida, gdzie dokończył budowy kościoła parafialnego, wybudował kaplice filialne w Antonio Prado i Atubie, rozbudował kaplicę w São Gabriel. Zakładał stowarzyszenia religijne i w licznych polskich rodzinach kultywował narodowe tradycje i zwyczaje. Po II wojnie światowej włączył się w pracę Polskiego Czerwonego Krzyża w Brazylii. W latach 1953-1958 był proboszczem w Orleans. W ostatnich latach życia pełnił obowiązki asystenta domu w Araukaria, a potem kapelana szpitala i sanatorium w Kurytybie. Zmarł 29 I 1961 r. i został pochowany na cmentarzu parafialnym w Santa Candida³⁴.

Na placówkach misyjnych w Brazylii pracował ks. Jan Wróbel, pochodzący z Bogucic. Wkrótce po święceniach, otrzymanych 3 V 1908 r., wyjechał do Brazylii, będąc przez wiele lat był proboszczem i dziekanem w Guarani i w Porto Alegre. Ostatnie lata życia spędził w Kurytybie, gdzie zmarł w 1967 r. i został pochowany na cmentarzu w Abranches³⁵.

Z grona księży misjonarzy św. Wincentego á Paulo dwóch Ślązaków pracowało na w Chinach, gdzie w okresie międzywojennym bardzo ożywiona była działalność misyjna. Pierwszym z nich był ks. Konstanty Witaszek, urodzony 19 I 1880 r. w Walszewicach, w parafii Biała Prudnicka, jako syn Piotra i Klary z d. Kaul. Naukę pobierał u misjonarzy w Krakowie, gdzie też odbył studia teologiczne i przyjął 21 I 1906 r. święcenia kapłańskie. Był wziętym misjonarzem ludowym, w latach I wojny światowej pełnił obowiązki kapelana kolumny sanitarnej, a po jej zakończeniu pracował jako wikariusz w parafii świętokrzy-

³³ A. S c h l e t z, *Orszulik Alojzy CM*. W: SBKDŚI, s. 304-305.

³⁴ S. J a n e c z e k, *Wiśliński-Chodzidło Jan CM*. W: SBKDŚI, s. 464.

³⁵ J. G ó r e c k i, *Sanktuarium Bogucickie*. Katowice 1997, s. 23.

skiej w Warszawie. W 1920 r. został superiorem w Wilnie, porządkując odzyskany kościół i dom, zabrany po carskiej kasacie. W 1935 r. wyjechał na misje do Chin, gdzie został superiorem domu w Shuntehfu i ekonomem generalnym. Koordynował działalność polskich misjonarzy na terenie prefektury apostołskiej w Shuntehfu i troszczył się o podstawy materialne misji. Powróciwszy do kraju, był w latach 1946-1952 superiorem domu kleparskiego w Krakowie, a następnie kapelanem siostr szarytek w Chełmnie n. Wisłą. Tam zmarł 25 XI 1960 r. i został pochowany na miejscowym cmentarzu³⁶.

Pracy misyjnej w Chinach poświęcił się również drugi śląski misjonarz ks. Wiktor Franciszek Brzóska. Urodził się 8 X 1907 r. Siemianowicach Śląskich, jako syn hutnika Jana i Rozalii z d. Mzyk. Po odbytych studiach teologicznych w Krakowie, przyjął 7 XII 1932 r. święcenia kapłańskie i niemal bezpośrednio po nich wyjechał na misje do Chin. Początkowo był wikariuszem w dystrykcie Wenchow (diecezja Ningpo), następnie proboszczem, a w końcu przelożonym domu misyjnego. Po wydaniu dekretów przeciw kontrrewolucji w 1950 r., musiał opuścić placówkę i znalazł się w Stanach Zjednoczonych, gdzie spędził ponad 20 lat swojego życia. Zmarł 10 II 1969 r. w Nowym Yorku i został pochowany na cmentarzu Kalwaria w Brooklynie³⁷.

Na polu misyjnym zaznaczyli swoją obecność salezjanie, którzy chętnie przyjmowali do zgromadzenia młodych Ślązaków. Jednym z nich był ks. Teofil Twórz, „niestrudzony apostoł Brazylii”. Urodził się 9 XII 1870 r. w Katowicach w rodzinie górniczej Piotra i Marii z d. Nieżyto. Nauki gimnazjalne pobierał w Valsalce i po złożeniu 4 X 1895 r. ślubów wieczystych, wyjechał do Brazylii, gdzie w Pernambuco-Recife przygotowywał się do pracy misyjnej, studiując na miejscu teologię. Tam przyjął 8 IX 1900 r. święcenia kapłańskie i przez następne lata pełnił obowiązki prefekta, a potem dyrektora domu. Z jego inicjatywy zbudowano kościół i rozbudowano zakład, w którym mieściło się gimnazjum dla 400 chłopców. W 1920 r. został dyrektorem domu w São Paulo. Przez pewien czas był administratorem diecezji w Corumbá, następnie rektorem seminarium duchownego w Goja. Po objęciu funkcji dyrektora zakładu i proboszcza w Bage, zbudował świątynię i otoczył opieką duszpasterską liczną tamtejszą Polonię. Powróciwszy do São Paulo, kierował zakładem i parafią Bom Retro, wystawiając tam kościół pw. Wspomożenia Wiernych. Zmarł 25 VIII 1965 r. w São Paulo i został pochowany na tamtejszym cmentarzu³⁸.

Najwybitniejszym śląskim misjonarzem salezjańskim, pracującym w Brazylii, był sługa Boży ks. Rudolf Józef Komorek. Urodził się 11 X 1890 r. w Bielsku, w wielodzietnej rodzinie kowala Jana i Agnieszki z d. Gach. Nauki gimnazjalne pobierał w Bielsku, uzyskując tam 13 VII 1909 r. świadectwo maturalne. Studia filozoficzno-teologiczne odbył w seminarium duchownym w Widnawie,

³⁶ S. Janeczka, *Witaszek Konstanty CM*. W: SBKDŚI, s. 464-465.

³⁷ P. Porwoł, *Brzóska Wiktor Franciszek CM*. W: SBKDŚI, s. 59.

³⁸ S. Kosiński, *Twórz Teofil SDB*. W: SBKDŚI, s. 441.

przyjmując 22 VII 1913 r. święcenia kapłańskie. Pełnił obowiązki wikariusza kolejno w Strumieniu, Zabrzegu i w Skoczowie. Jako wolontariusz zgłosił się do czynnej służby wojskowej w latach I wojny światowej. Za pracę kapelańską w szpitalach wojskowych otrzymał austriacki Krzyż Zasługi II klasy oraz wysokie odznaczenie Czerwonego Krzyża II klasy. Po powrocie z niewoli włoskiej kontynuował pracę duszpasterską, będąc wikariuszem w Pogwizdowie k. Cieszyńska i we Frysztacie.

Marzeniem ks. Komorka była praca misyjna, realizowana w zgromadzeniu salezjańskim. Po otrzymaniu kurialnego zezwolenia, w 1922 r. odbył krótką aspiranturę w Oświęcimiu, a kanoniczny okres nowicjatu przeżył w Kleczy Dolnej k. Wadowic. Złożywszy śluby zakonne 1 XI 1923 r., przez rok pracował w zakładzie salezjańskim w Przemyślu, ciągle myśląc o pracy misyjnej. Z końcem października 1924 r. wyjechał do Turynu, gdzie z rąk Filipa Rinaldiego, generała zgromadzenia, otrzymał krzyż misyjny i z grupą 30 salezjanów wyruszył do Brazylii, przybывая 27 XI 1924 r. do Rio de Janeiro. Kilka dni później z ks. Konstantym Zajkowskim rozpoczął 4-letnią pracę misyjną, również wśród Polaków, w São Feliciano. W latach 1929-1933 pracował w sanktuarium Matki Bożej Wspomożenia Wiernych w Niteroi, będąc duszpasterzem w dwóch wielkich tamtejszym placówkach salezjańskich. Po złożeniu ślubów wieczystych w następnych latach duszpasterzował wśród polskich, niemieckich i włoskich emigrantów w miejscowości Luiz Alves. W 1936 r. objął obowiązki spowiednika aspirantów i kleryków salezjańskich w Lavrinhas. W zakładzie uczył też matematyki, przyrody, geografii i rysunków. Ponadto głosił nauki rekolekcyjne. Ze względu na gruźlicę, został w 1940 r. przeniesiony na kapelana do szpitala w San José Dos Campos, gdzie zmarł 11 XII 1949 r. i tam został pochowany. Jego grób stał się celem pielgrzymek. 31 I 1964 r. rozpoczęto w Brazylii proces beatyfikacyjny³⁹.

Śląskim misjonarzem salezjańskim w Meksyku i Stanach Zjednoczonych był ks. Robert Wieczorek. Jako syn Wawrzyńca i Katarzyny z d. Chandra urodził się 6 III 1877 r. w Michałkowicach. W 1892 r. udał się do zakładu salezjańskiego w Valsalice, gdzie pobierał nauki gimnazjalne. Po odbyciu nowicjatu w Foglizzo, złożył 4 X 1896 r. wieczystą profesję. W marcu roku następnego na własną prośbę został wysłany na misje do Meksyku, gdzie ukończył studia teologiczne i 24 V 1902 r. przyjął święcenia kapłańskie. Pracował w zakładach salezjańskich: w „Santa Julia” w Meksyku, w Morelia i jako dyrektor w Puebla. Podczas prześladowania Kościoła w Meksyku, został aresztowany i zesłany do Veracruz. Stamtąd przedostał się do Stanów Zjednoczonych, gdzie w latach 1915-1942 był przełożonym placówek salezjańskich w Ramsey, Watsonville, Los Angeles i Goshen. Z ogromną konsekwencją doprowadził do utworzenia w Ramsey salezjańskiego kolegium dla młodzieży polskich emigrantów,

³⁹ J. M a n d z i u k, *Komorek Rudolf Józef SDB*. W: SBKDŚI, s. 185-186.

z którego wyszło wielu wybitnych działaczy, kapłanów i nauczycieli. W 1943 r. powrócił do Meksyku i mimo wielkich trudności i przeszkód ze strony władz państwowych udało mu się otworzyć na nowo domy w Meksyku, Guadajara, Morelia i Puebla. W latach 1947-1949 był dyrektorem domu w Cartago na Kostaryce, skąd powrócił do Meksyku i objął kierownictwo zakładu salezjańskiego w Saltillo. Zmarł na atak serca 10 I 1952 r. w Tlaquepaque⁴⁰.

Ziemia Śląska wydała salezjańskiego misjonarza pracującego w Indiach, którym był ks. Paweł Bazgier. Urodził się 9 I 1891 r. w Pruchnej na Śląsku Cieszyńskim, jako syn kolejarza Józefa i Zuzanny. Nauki gimnazjalne pobierał w zakładzie salezjańskim w Oświęcimiu i po ukończeniu studiów teologicznych przyjął 9 V 1916 r. święcenia kapłańskie. Duszpasterzował na placówkach salezjańskich w Oświęcimiu, Krakowie, Kielcach i Łodzi. W 1930 r. swoje życie związał z działalnością misyjną w Indiach. W 1931 r. został proboszczem parafii w Patiwaran, małej wioski w północnym Arkot, następnie duszpasterzował w kilku innych ośrodkach, m. in. w bardzo ubogiej parafii salezjańskiej w Madrasie. Zwracał się z listowną prośbą do biskupów i inspektorów salezjańskich celem zdobycia środków materialnych dla swoich głodujących parafian. W Madrasie był również wykładowcą teologii moralnej w tamtejszym seminarium duchownym. Zmarł 7 VIII 1965 r. w Madrasie i tam został pochowany⁴¹.

Zgromadzenie Męki Pana naszego Jezusa Chrystusa prowadziło w drugiej połowie XIX w. owocną działalność misyjną na terytorium Rumunii i Bułgarii. Misjonarzem w Bukareszcie był Ślązak, o. Augustyn Strużyna od Męki Pańskiej. Urodził się 24 VIII 1845 r. Michałkowicach k. Raciborza. Po otrzymaniu święceń kapłańskich w 1868 r. w Rzymie z rąk kardynała Patrizi'ego, wyjechał do Bukaresztu, a następnie do Craiovej, dużego ośrodka misyjnego pasjonistów w południowo-zachodniej Rumunii. Wkrótce ponownie znalazł się w Bukareszcie, gdzie po śmierci o. Felicjana Narnhardta w 1883 r. został proboszczem parafii, obejmującej dzielnicę Baretia. Z gorliwością prowadził duszpasterstwo, pamiętając, że jest zakonnikiem-pasjonistą. Zmarł 7 VI 1900 r. i został pochowany w Bukareszcie⁴².

Misjonarzem w północnej Bułgarii był o. Grzegorz Piegza od Siedmiu Bolesci Matki Bożej, pochodzący z Rokitnicy, gdzie urodził się 17 XI 1851 r. Po otrzymaniu święceń kapłańskich 1 XI 1878 r., został oddelegowany do pracy misyjnej na placówkach w północnej Bułgarii. W 1899 r. został inkardynowany do prowincji francusko-belgijskiej pw. św. Michała Archanioła. W 1915 r. znalazł się w nowo założonym klasztorze w Ruszczyku, a w latach 1922-1923 pełnił obowiązki proboszcza w Drogomirowie. Ze względu na utratę wzroku został

⁴⁰ S. Kosiński, *Wieczorek Robert SDB*. W: SBKDŚl, s. 458.

⁴¹ L. Smółka, *Bazgier Paweł SDB*. W: SBKDŚl, s. 20.

⁴² H. D. Wojtyśka, *Ślązacy jako misjonarze-pasjonisci w południowej Rumunii i północnej Bułgarii 1865-1923*. „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego”. T. 19: 1999, s. 178-179.

przeniesiony w 1923 r. do domu generalnego w Rzymie, a stamtąd skierowano go do Przasnysza, gdzie mimo kalectwa pomagał obsługiwać konfesjonał. W gronie pasjonistów znaleźli się jeszcze inni Słązacy, którzy otarli się o pracę misyjną. Niestety opuścili oni zgromadzenie, albo przeszli do kleru diecezjalnego⁴³.

Misjonarzem w Bułgarii był o. Tomasz Brzeska, zmartwychwstaniec, pochodzący z Koszyc Wielkich k. Raciborza. Będąc nauczycielem wiejskim, wstąpił w 1847 r. do zmartwychwstańców w Rzymie i po odbyciu studiów teologicznych w Gregorianum, przyjął 18 XII 1852 r. święcenia kapłańskie. W latach 1855-1856 przebywał w sanktuarium Maryjnym w Piekarach, prowadząc tam chór i orkiestrę, które wykonywały m. in. jego własne kompozycje. Miał on bowiem ukończone studia muzyczne w Papieskiej Akademii św. Cecylii w Rzymie. W 1863 r. wyjechał do Adrianopola, gdzie przyjął obrządek wschodni. W latach 1867-1883 był przełożonym prężnie działającej misji zmartwychwstańców w tejże miejscowości. Ponadto pełnił obowiązki dyrektora katolickiego gimnazjum misyjnego. W 1878 r. założył seminarium unijne, a w 1882 r. drukarnię. Dla celów misyjnych kwestował w Europie Zachodniej, a zwłaszcza w monarchii habsburskiej. Od 1883 r. przebywał w Rzymie, oddając się pracy kompozytorskiej i publicystycznej. Zmarł w 27 X 1900 r. w Wiecznym Mieście⁴⁴.

Ze Zgromadzenia Misjonarzy Oblatów Najświętszej i Niepokalanej Panny Maryi pochodził o. Emil Pomykoł, śląski misjonarz na Cejlonie. Urodził się 19 IX 1905 r. w Bujakowie k. Rybnika, jako syn Jana i Joanny z d. Hermann. Nauki gimnazjalne pobierał u oblatów w Lublińcu, zdobywając w 1925 r. świadectwo maturalne. Po przyjęciu święceń kapłańskich w 1931 r., pracował na placówkach w Markowicach i Kodniu. W 1934 r. wyjechał na Celjon (Sri Lanka) i przez 34 lata ewangelizował wśród Tamilów na północy wyspy w diecezji Dżafna, kolejno w: Mullaitivu, Dafnie, Pallimunai, Pesalai, Mannar oraz Illavalai. Ze względu na stan zdrowia powrócił w 1969 r. do Polski i służył w konfesjonale przy oblackiej parafii na Kaszutce w Katowicach, gdzie zmarł 19 VI 1987 r. i został pochowany na cmentarzu w Katowicach⁴⁵.

Listę śląskich misjonarzy zamyka ks. Józef Nieborowski, pracujący na misjach w Ameryce Środkowej. Urodził się 28 VIII 1866 r. w Bogucicach, w rodzinie górniczej Pawła i Anny z d. Ledwoch. Jako kilkunastoletni chłopiec wstąpił do zgromadzenia misyjnego św. Pawła i wyjechał na drugą półkulę. Święcenia kapłańskie przyjął w 1889 r. w Ekwadorze. Wkrótce podjął studia inżynierskie w Paryżu, duszpasterzując zarazem w tamtejszej niemieckiej kolonii młodzieży. Po ukończeniu studiów inżynierskich, podjął pracę misyjną w Kostaryce wśród Indian Térrabas, zwalczając zarazem szerzącą się

⁴³ H. D. Wojtyńska, *Słązacy jako misjonarze-pasjoniści w południowej Rumunii i północnej Bułgarii 1865-1923*. „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego”. T. 19: 1999, s. 178-179.

⁴⁴ J. Wycisło, *Brzeska Tomasz CR*. W: SBKDŚI, s. 56-57.

⁴⁵ A. Kupka, *Pomykoł Emil OMI*. W: SBKDŚI, s. 326-327.

wśród plemienia żółtą febrę i malarię. Następnie został rektorem seminarium duchownego w Tegucigalpie w Hondurasie, wykazując wielkie zdolności pedagogiczne. Wydalony w połowie 1916 r., znalazł się w Nikaragui, gdzie został proboszczem małej parafii w Baco w Masywie Chontales. Mając uprawnienia inżynierskie, zbudował nowy kościół, szkołę, szpital, cmentarz, most na rzece i mieszkania dla ludności. Przy parafii organizował zespoły śpiewacze, teatralne, czytelnicze i pomagał młodzieży w podejmowaniu wyższych studiów. Zmarł w Boaco 16 XI 1942 r. i tam został pochowany. W 100-lecie jego święcenń kapłańskich – w 1989 r. zorganizowano „Rok o. J. Nieborowskiego”, wielkiego misjonarza i społecznika⁴⁶.

Powyższa lista misjonarzy w różnych częściach świata, których „małą Ojczyzną” był Śląsk, nie jest pełna. Daje ona jednak pewien obraz kryjący w sobie postacie, którzy swoje życie związali z ideą misyjną Kościoła powszechnego. Z pewnością przyszłe badania analityczne listę tę wydłużą i Kościół śląski będzie jeszcze bardziej ubogacony.

MISSIONNAIRES SILESIENS EN MISSIONS ETRANGERES AUX TEMPS CONTEMPORAINS

Résumé

Silésie a mis au XIX et dans la première moitié du XX s. De nombreux missionnaires qui exerçaient l'activité d'évangélisation sur les deux hémisphères. Des anciennes communautés religieuses ce sont Franciscains, Jésuites et Missionnaires de Saint Vincent á Paulo qui ont mis le plus de missionnaires. De jeunes congrégations religieuses masculines avaient le travail á la mission inscrit dans leur zèle, parmi lesquelles Verbistes ont eu la palme. Il préchaient nin seulement la parole de Dieu, mais aussi, ils suivaient une large activité scientifique parmi les tribus de l'Afrique et l'Amérique de Sud. Beaucoup de missionnaires de Silésie a travaillé en Chine et même en Sibérie. Bien que la liste de Missionnaires Silésiens, qui ont travaillé dans toutes les regions de monde, ne soit pas complète, elle donne, cependant, une image des religieux qui ont lié toute leur vie á idée de mission de l'Eglise Universalle. Il est sur que de futures recherche analytique prolongeront cette liste et Eglise Silésienne sera plus enrichie.

Traduit par Stanisław Szawan

⁴⁶ A. Nowina – Konopka, *Nieborowski Józef*. W: SBKDŚI, s. 295-296; J. Górecki, *Sanktuarium Bogucickie*, s. 21.